

Pallagi Mária

„Egy becsületbeli ügy”

Franz König, bécsi bíboros látogatásai Mindszenty József hercegprímásnál
(1963-1971)¹

Franz König bécsi bíborost² 2003. június 10-én a Bécsi Stephansdomban megrendezett „Europa-Friedensvesper” alkalmával hallhattam visszaemlékezni a Közép-Kelet-Európában tett útjaira, azok előzményére, körülményeire.³

Mielőtt Mindszenty József bíborost Budapesten 1963-ban első alkalommal felkereste, Lengyelországba látogatott a varsói bíboroshoz, Stefan Wyszyńskihez.⁴ A Vatikán korábban bizalmatlan volt Wyszyńskivel szemben (1956-ban, szabadulását követően) – megkérdőjelezte lojalitását –, úgy vélték róla Rómában, hogy túl szoros kapcsolatban áll a lengyel kommunista rezsimmel. A Szentszéknél – legalábbis bizonyos körökben – még tartották magukat a XII. Pius pápa idejéből megmaradt beidegződések: „A kommunistákkal nem tárgyalunk.”

XXIII. János pápa pontifikátusával⁵ azonban új korszak kezdődött,⁶ mely hatással volt a Szentszék külpolitikai konstellációira is. Ennek eredményeként a Vatikán szakított korábbi – XII. Pius pápa uralkodását egyértelműen meghatározó – antikommunista szemléletével és kapcsolatot keresett a

¹ Bécsi kutatásaimat az Osztrák-Magyar Akció Alapítvány és a Mindszenty Társaság támogatja, amit ezúton is köszönök. Hálával tartozom továbbá Szóts Istvánné Gyenes Máriának vendégszeretetéért.

² König bíborosról lásd a Kardinál König Archiv hivatalos honlapját: www.kardinalkoenig.at

³ Erről részletesen PALLAGI Mária: *Mission impossible (?) A bécsi bíboros, Franz König látogatásai Mindszenty bíborosnál*. *Deliberationes*, 2009/2. 147-149.

⁴ Lásd erről az Állambiztonsági Szolgálat következő jelentését: „XXIII. János pápa és irányvonalának hívei az államtitkárságon belül igyekeznek minél gyorsabban normalizálni Lengyelországgal való viszonyukat. Wyszyński legutolsó Rómában tett látogatása többek között azt a célt szolgálta, hogy megbeszélje az állam és egyház közötti viszony helyzetét, úgyszintén konkrét megegyezés megkötésének perspektíváit és feltételeit. Ismerve Wyszyński ellenállását az állammal való megegyezés gyors megvalósításával szemben, a pápa König bíborost bízta meg azzal, hogy vizsgálja meg a helyszínen a lengyel katolikus egyház helyzetét és annak lehetőségét, hogy a Vatikán és Lengyelország között szabályozható legyen a viszony. König bíboros, mint kívülről megfigyelő kellett, hogy megfelelő relációt terjesszen fel a Vatikánba, amely megengedné a pápának, hogy Wyszyński befolyásától függetlenül, gyorsan határozhasson. König missziójának másik célja, mint ismeretes, az volt, hogy Budapesten Mindszenty bíborossal tárgyaljon [...] és rávegye őt Magyarország elhagyására. [...] König bíboros lengyelországi látogatásáról beszélve Wyszyński aláhúzta, hogy ez a látogatás óriási hatással volt a bécsi érsekre, miután nem feltételezte, hogy az egyház ilyen nagy befolyással rendelkezik a kommunista Lengyelországban élő tömegekre.” Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL), O-14963/5. „Canale”, 1963. A Vatikán és Lengyelország.

⁵ 1958. október 28.-1963. június 3.

⁶ XXIII. János pápa karizmatikus egyéniségével és dialóguskészségével új tartalmat adott az egymás mellett élésnek. Az 1962-1965 közötti II. Vatikáni Zsinat, az »aggiornamento« és a világegyház püspökeinek gyakori találkozása mozgásba hozta a jóakarató erőket, és elindította a dialógust nemcsak az egyházon belül, de a tőle távolálló világgal is. Vö. András Imre: A »keleti politika« újra kezdődik? *Távlatok*, 1994. 1. sz. 127-132. Az írás recenzió Hansjakob STEHLE: „Geheimdiplomatie im Vatikan. Die Päpste und die Kommunisten” című könyvéről.

szatellitállamokkal. König bíboros missziói is ennek az új külpolitikai irányvonalnak kontextusában értékelendők.

Az első kapcsolatfelvétel XXIII. János pápa új kurzusának szellemében

A bécsi bíboros első ízben 1963. április 18-án⁷ kereste fel Mindszenty József hercegprímást a budapesti amerikai követségen. Mint fentebb utaltunk erre, Königet budapesti útjára XXIII. János pápa is biztatta, aki a bécsi érseket rendkívül sokra tartotta. Ezt bizonyítja, hogy pontifikátusa alatt nevezték ki Königet bíborossá.

A bécsi érsek 1999-ben Mindszenty-nél tett első útjára következőképpen emlékezett: „Gondolkoztam, mit tudok tenni. Ismerősökön keresztül, nem hivatalosan a bécsi magyar követséghez fordultam: szeretném Mindszentyt meglátogatni az amerikai követségen, adjanak beutazási engedélyt. Biztosra vettem, hogy a válasz elutasító lesz. Nagy meglepetésemre azonban megkaptam a vízumot. Közben újságírókörökben elterjedt, hogy Bécs bíborosa megpróbálja Mindszenty bíborost meglátogatni. Minden nap érdeklődtek, mikor utazom Budapestre. Megvolt az engedélyem, de úgy akartam átmenni a határon, hogy ne tudjanak róla. Különben száz újságíró jött volna velem. És azt ki szereti? És akkor a saóji rádió segítségemre sietett. Jelentette, hogy pontos információi vannak arról, hogy König bíboros ezen és ezen a napon utazik Magyarországra. Jó, mondtam magamban, akkor én egy nappal korábban megyek.”⁸

A budapesti amerikai követség ügyvivőjének 1963. március 20-án a külügyminiszternek írt jelentése szerint: „A bíboros tanácstalan az előre jelzett König-misszióval kapcsolatban, ahogy azt a sajtó találta. Úgy hiszi, ezekben a jelentésekben kell lennie komoly igazságnak, de elszomorítja és elgondolkodtatja a sajtó történeteinek természete. Nem is érti, hogyan engedhették meg, hogy a küldetés ténye ilyen mértékig bekerüljön a sajtóba. Látszólag elfogadja a kijelentésünket, miszerint a külügyminisztériumnak ehhez semmi köze. Úgy érzi, valami hármass megegyezésről lehet szó Róma, Bécs és Budapest között. Budapest ebben az összefüggésben számára a Kádár-rezsimet és a vele együttműködő egyházi vezetőket jelenti, akik iránt megvetést érez. Emiatt eleve előítéletekkel viseltetik a König-misszió iránt.” Jones mindehhez még hozzáfűzte, hogy véleménye szerint külön jelentősége lehet annak, hogy König és Mindszenty nem ismerik egymást valami jól. „Mivel ez és minden más erőfeszítés arra szolgál, hogy az ő gondja megoldást nyerjen, úgy hisszük, Mindszenty bíboros nyitottsága azon fog múlni, hogy egyrészt milyen hatást tud gyakorolni rá az egyház tekintélye, másrészt mennyire fogják méltányolni szerepét, mint magyar hazafi és hercegprímás, harmadrészt mennyire fogják figyelembe venni elkötelezettségét az „elvek” és a magyar egyház jövője iránt.”⁹

⁷ Az első látogatás körülményeiről PALLAGI Mária: *Die Causa Mindszenty in der Ostpolitik des Vatikans mit besonderer Berücksichtigung der Vermittlerrolle von Kardinal Franz König*. Études sur la Région Méditerranéenne, 2008, 88-93. FEJÉRDY András: *König bíboros első találkozója Mindszenty Józseffel*. IN: „Isten szolgálja”. Emlékkonferencia Mindszenty József bíboros életéről és munkásságáról, Budapest, Parlament, 2006. november 4. Lakitelek, 2007. 79-108.

⁸ „Egyház a vasfüggöny másik oldalán”. Dr. Franz König bíborossal Litván György és Csicskó Mária beszélget. <http://www.beszelo.c3.hu/99/11/03besz.htm>. A letöltés dátuma: 2010. február 2.

⁹ A budapesti amerikai követség ügyvivőjének felterjesztése a külügyminiszterhez Washingtonba, a budapesti amerikai követségben tartózkodó Mindszenty bíborosról, 1963. március 20.

E – nem túl biztató – előzmények után került sor a találkozóra Mindszenty bíborossal az amerikai követségen.¹⁰ A prímást meglepte a látogatás, latinul kérdezte Königet: „*Mit vár a pápa tőlem?*” „*Semmi különösét – volt a válasz –, áldását küldi Önnek általam, és megbízott, adjam át meghívását a zsinatra. Nagyon boldoggá tenné, ha módjában állna ezt a meghívást elfogadni.*”

Finoman már ekkor puhatolózott König Mindszenty-nél, hogy nem döntene-e mégis úgy, hogy önként feladja „száműzetését” és elhagyja a hazáját, megkönnyítve ezzel saját egyháza helyzetét is. Mindszenty azonban erről hallani sem akart, hangsúlyozta, hogy nem kér kegyelmet, ha egyszer elhagyja Magyarországot, csak prímásként teszi.¹¹ A magyar bíboros ugyanis nem felejtette el, milyen sorsra jutott az ukrán érsek, Jossyf Slipyi, aki 1963-ban elhagyta hazáját, Rómába ment, s ezzel hallgatásra ítéltetett.¹²

A bécsi bíboros első budapesti útja fordulópontot jelentett a Vatikán addigi magyarországi politikájában, a Szentszék ily módon első alkalommal „közvetlen kapcsolatot” keresett a magyar prímáshoz.¹³ 1963 és 1971 között König bíboros évente legalább egyszer utazott Budapestre – kivéve 1964-et, amiben szerepe lehetett a Vatikán és a Magyar Népköztársaság között ez év szeptember 15-én megkötött ún. részleges megállapodásnak.¹⁴

Department of State, Budapest Mission Files: Lot 75 F 163 Mindszenty. IN: SOMORJAI Ádám OSB – ZINNER Tibor: *Majd' halálra ítélve. Dokumentumok Mindszenty József élettörténetéhez.* Budapest, 2008. 916-918.

¹⁰ Mindszenty 1956. november 4-én az amerikai követségen kapott menedéket, ahol 1971-ig maradt. Vö.: pl. MINDSZENTY József: *Napi jegyzetek.* Budapest, Amerikai Követség 1956-1971. Vaduz, 1979. ÓLMOSI Zoltán (vál. és bev.): *Mindszenty és a hatalom. Tizenöt év az USA-követségen.* Budapest, 1991.

¹¹ König látogatásáról a budapesti osztrák követség 1963. április 22-én részletes jelentést küldött Bécsbe, melyet a *Die Causa Mindszenty in der Ostpolitik des Vatikans mit besonderer Berücksichtigung der Vermittlerrolle von Kardinal Franz König.* Études sur la Région Méditerranéenne, 2008. 91-92. illetve *Mission impossible (?) A bécsi bíboros, Franz König látogatásai Mindszenty bíborosnál.* Deliberationes, 2009/2. 153-154. tanulmányokban közölök.

¹² A budapesti találkozó sajtóvisszhangjáról PALLAGI Mária: *Mission impossible (?) A bécsi bíboros, Franz König látogatásai Mindszenty bíborosnál.* Deliberationes, 2009/2. 152.

¹³ „A magyar kormány, úgy tűnik, azon a véleményen van, hogy az első lépést a tárgyalások megkezdéséhez a Vatikánnak kell megtenni, melynek során Róma jelét adja hajlandóságának, hogy meg egyezik a kommunista hatalommal. König bíboros látogatása ebben az összefüggésben a terület előzetes feltérképezéseként értelmezendő.” *Neue Zürcher Zeitung: Die Mission Kardinal Königs bei Mindszenty,* 18. April 1963.

¹⁴ A megállapodásról és annak osztrák visszhangjáról PALLAGI Mária: *Mission impossible (?)*, 154-156. illetve Johannes Coreth következő jelentéseit az Österreichisches Staatsarchiv (ÖStA) gyűjteményeiben: Johannes Coreth dr. Bruno Kreiskynek 1964. szeptember 11-én, Zl. 29-Pol/64. „*Der Stand der Gespräche zwischen dem Heiligen Stuhl und Ungarn*”; Johannes Coreth dr. Bruno Kreiskynek 1964. november 14-én, Zl. 36-Pol/64. „*Das Abkommen des Heiligen Stuhles mit Ungarn; Exposé des ungarischen Exil-Klerus*”. ÖStA, AdR, BMfAA, Sektion II-pol., Pol. Berichte Rom-Vatikan 1964, valamint SZABÓ Csaba: *Magyarország és a Vatikán. Egyházpolitika a hatvanas években.* IN: „*Hatvanas évek*” Magyarországon. Tanulmányok. Szerkesztette: RAINER M. János, 1956-os Intézet, Budapest, 2004. 63-99. MÉSZÁROS István: „*Megegyezett az állam a katolikus egyházzal!*” Az 1950 és 1964 közötti megállapodások természetéről. Valóság, 2001. 3. sz. 92-107.

Agostino Casaroli és a Vatikán keleti politikája

Az 1964-es megegyezés a vatikáni békestratégia részeként és a XXIII. János pápa által meghirdetett új kurzus jeleként értékelendő. A Szentszék azon törekvéseiben, hogy kapcsolatait a kommunista államokkal elfogadható keretek között normalizálja, a bécsi bíboros-érsek, Franz König, mint a Vatikán közvetítője, központi szerepet kapott. A szatellitállamokba tett útjai tehát idővel hivatállossá váltak – így König folyamatosan tájékoztatta a Szentszékét a Mindszenty-ügy aktualitásairól is.

A bécsi bíboros Mindszenty-nél tett látogatásaival „*stílust teremtett*”, mely állandó maradt Kelet-Közép-Európa valamennyi kommunista országában tett útjai során: a bécsi bíboros saját kezdeményezésére, külön megbízás nélkül utazott,¹⁵ hivatalosan tehát nem a Vatikán nevében tárgyalt, de nyilvánvalóan annak jóváhagyásával.¹⁶ König erről 1999-ben a következőket nyilatkozta: „*A magyaroknak azt mondtam, hogy nem a Vatikán nevében jövök, hanem, mint Bécs érseke. Ez ugyanis diplomáciailag könnyebben ment.*”¹⁷ A Kurier ezt így kommentálta: „*...König bíboros XXIII. János pontifikátusa alatt tárgyalt Mindszentyvel és a pápa több alkalommal bízta meg – esetenként kényes – kelet-európai missziókkal.*”¹⁸

Vitathatatlan tehát König szerepe abban, hogy felkeltette a Szentszék érdeklődését a térség iránt. Bizonyítja ezt az a tény is, hogy König látogatásait egyre gyak-

¹⁵ König egy interjúban erről a következőket mondta: „*Kelet-európai útjaimat én nem olyan szenzációként élem meg, mint ahogyan azt a sajtó kommentálja. Bécs érsekeként mindig feladatomnak érzem, hogy a szomszédos országok püspökeivel – függetlenül attól, mely határok választanak el bennünket – kapcsolatot tartsak. De minden alkalommal hangsúlyoztam, hogy semmilyen speciális megbízást nem teljesítek, és nem feladatom, hogy tárgyalásokat folytassak*”. HU OSA 300-40-5, Box 125: Vienna, 7. 10. 1966. RFE (Radio Free Europe) Special: König Interview in Analyse, x/13/9 - e/w

¹⁶ „*Mindezt bizonyítja, hogy König bíboros budapesti útjáról részletesen beszámolt az ausztriai pápai nunciusnak, Opilio Rossinak. [...] Úgy tűnik, a Vatikán egyre gyakrabban bízza meg König bíborost diplomáciai missziók teljesítésével a keleti blokk országaiban. Bécsben most is hallani lehet két tervezett útról Lengyelországba és Csehszlovákiába.*” *Süddeutsche Zeitung*, 20. April 1963: *Schweigen um Kardinal Königs Reise*, HU OSA 300-40-5, Box 125. vö. ezzel a *Die Presse* 1963. március 11-én megjelent cikkét: „*König bíboros szombat reggel – még elutazása előtt – közölte: a Szentatyát tájékoztatta magyarországi útjáról, de senki nem kérte tőle, hogy Mindszentyvel tárgyaljon. [...] Mint ahogy a Corriere della Sera is hangsúlyozta, König bíboros missziójának célja e visszafogott nyilatkozat ellenére is egyértelmű.*” In: *Die Presse*, 11. März 1963: *Mindszenty nicht mehr in Budapest? Der Primas von Ungarn soll die US-Gesandtschaft verlassen haben*; Tel.-Bericht des Korrespondenten Hans Bauer; Österreichisches Staatsarchiv, Archiv der Republik, Bundesministerium für Auswärtige Angelegenheiten, Sektion II-pol. 1963. Zahl: 23891-6/63. „*Kardinal Mindszenty; angebliches Verlassen der US-Gesandtschaft in Budapest*”.

¹⁷ „*Egyház a vasfüggöny másik oldalán*”. Dr. Franz König bíborossal Litván György és Csicskó Mária beszélget. <http://www.beszelo.c3.hu/99/11/03besz.htm>. A letöltés dátuma: 2010. február 2.

¹⁸ *Kurier*, 4. 7. 1963. Vatikanstadt/Belgrad: Paul VI. packt den Fall Mindszenty an. (Wiens Kardinal und ungarischer Bischof empfangen), vö. ezzel: „*...The Archbishop became active as a key figure in contacts between the Vatikán and the churches and regimes in Eastern Europa...*”. Vienna. 8. 7. 1963: *König has no plans for H. Trip now*. RFE Special by Telex, HU OSA 300-40-5, Box 125.

rabban követték magas rangú vatikáni diplomaták látogatásai is. Mons. Agostino Casaroli,¹⁹ 1979-től szentszéki államtitkár,²⁰ többek között Magyarországra is több alkalommal ellátogatott, és meghatározó szerepe volt a Vatikán hivatalos keleti politikájának kidolgozásában. Érdekes a budapesti amerikai követség munkatársának, Edward Alexandernak róluk adott jellemzése: „König, a kedves és szívélyes osztrák bíboros”, „Casaroli, az élénk, üzletember típusú olasz.”²¹

Feltűnő, hogy Casaroli első alkalommal rögtön Königet követően érkezett Magyarországra, 1963. május 7-én tárgyalt Budapesten illetékes állami vezetőkkel, majd másnap Mindszentyvel.²² Casaroli pápától kapott útravalójában az volt, hogy mérje fel, meddig „lehetséges és szabad elmenni a tárgyalásokban néhány tisztességes megegyezés érdekében akár talán súlyos áldozatok árán is.”²³ A budapesti amerikai követségen annak reményében ültek tárgyalóasztalhoz a bíborossal, hogy az „egyház jelenlétét” továbbra is biztosítani tudják, és terheit enyhíthetik a jövőben Magyarországon. Csálódniuk kellett, a bíboros tántoríthatatlan volt, elutasította a tárgyalásokat.²⁴

Casaroli következő, 1964. áprilisi budapesti útja sem járt eredménnyel – szeptemberben írták alá a Magyar Népköztársaság és a Vatikán közötti részleges megállapodást –, mivel Mindszenty kitarzott azon álláspontja mellett, hogy az Amerikai Követségen való tartózkodása csak akkor nyer értelmet, ha a magyar kormány további engedményeket tesz a katolikus egyház irányában. Mint ahogy azonban Mindszenty is megállapította, „ilyen gesztusokról Budapest pillanatnyilag hallani sem akar.”

Johannes Coreth 1964. áprilisi jelentésében ugyanakkor a probléma megoldását összefüggésbe hozta az amerikai belpolitikával is, miközben felhívta a figyelmet arra, hogy az Egyesült Államok arra törekszik, hogy az elnökválasz-

¹⁹ Agostino Casaroli bíborosról és a keleti politikáról ld.: Agostino CASAROLI: *A türelem vértanúsága. A Szentszék és a kommunista államok (1963-1989)*, Achille Silvestrini bevezetőjével, Carlo Felice Casula és Giovanni Maria Vian gondozásában. Budapest, 2001.

²⁰ Casaroli bíborost II. János Pál nevezte ki államtitkárrá, mintegy jelezve ezzel: a keleti politika folytatódik a lengyel pápa pontifikátusa alatt is. Vö. ANDRÁS Imre: *A »keleti politika« újra kezdődik?* 131.

²¹ Edward ALEXANDER: *Mindszenty József, a rendíthetetlen bíboros.* Reader's Digest. 1996. XI. sz. 47.

²² Amint König bíboros hangsúlyozta: „tudatosan külön utaztunk, tudatosan nem kooperálva, hogy a legkisebb gyanú se merülhessen fel.” Die Furche (Spezial), Nr. 23/5. Juni 2003. Casaroli bíboros látogatásának előzményeivel kapcsolatban meg kell említeni, hogy 1963 tavaszán a Politikai Bizottság alkalmasnak találta az időt arra, hogy a magyar kormány – a Mindszenty-ügyön kívül – több magyar aktuális egyházpolitikai témáról tárgyalást kezdjen a Szentszék képviselőivel. Ezt előkészítendő a zsinat első ülészakán, 1962 őszén háromtagú magyar főpásztori küldöttség vehetett részt; köztük volt Hamvas Endre csanádi püspök, aki a hazai kommunista pártvezetőség megbízásából igyekezett kipuhatolni a Kádár-rezsim e szándékáról a Vatikán véleményét. A kedvező választ követően a Politikai Bizottság 1963 márciusában döntött a Vatikánnal való tárgyalások megindításáról. 1963 áprilisában a Bécsben tartózkodó Agostino Casaroli fogadta az Állami Egyházügyi Hivatal megbízásából öt titokban felkereső Hamvas Endre csanádi püspököt és Brezanóczy Pál egri apostoli kormányzót. Ezt követően érkezett Casaroli – most már hivatalosan – Budapestre. Vö.: MÉSZÁROS István: *Mindszenty és az „Ostpolitik”.* Budapest, 2001. 50. illetve UŐ.: *„Megegyezett az állam a katolikus egyházzal!” Az 1950 és 1964 közötti megállapodások természetéről.* Valóság, 2001. 3. sz. 92-107.

²³ Agostino CASAROLI: *A türelem vértanúsága*, 95.

²⁴ SOMORJAI Ádám: *Majd' halálra ítélve.* 175.

tás előtt rendezze a kérdést. És miután a Vatikán ennek a kívánságnak lehetőségei szerint igyekszik eleget tenni, Msgr. Casarolit ismét Budapestre küldte – jöllehet különösebb remények nélkül –, hogy az Egyesült Államok felé ezzel is demonstrálja együttműködési szándékát, ismételten emlékeztetve azonban az amerikaiakat, hogy „a Mindszenty-probléma rendkívül összetett, melyre nagyon nehéz lesz megoldást találni”.²⁵

Az Amerikai Külügyminisztérium Kelet-Európai Ügyek Hivatala munkatársának 1963. december 18-i Emlékeztetőjében az amerikai álláspont egyértelműen kifejezésre jutott: „Mivel a bíboros menekültként való tartózkodása a követésen nyolcadik évébe lép, egyre világosabb, hogy folyamatos jelenléte egyik fő akadálya lett az USA magyarországi politikája hatékony megvalósításának. Úgy hisszük, eljött az idő, mikor a külügyminisztériumnak aktív, bár óvatos lépéseket kell tennie a probléma gyors és ésszerű megoldására. [...] Teljesen nyilvánvaló, hogy a bíboros menekülti helyzetéből és jövőbeli státuszából fakadó probléma kemény magja maga a bíboros és az, hogy személye féltelmetes dilemmát jelent minden érintett félnek – a Vatikánnak, a magyar kormánynak és nekünk.” A Vatikán magatartását következőképpen értékelik az amerikai jelentésben: „A Vatikán hozzáállását a Mindszenty-ügyhöz János pápa trónra kerüléséig a „ne bántsd az alvó oroszlánt!” gondolat jellemezte. János pápa halála óta – bár még mindig mutat érdeklődést a probléma megoldása iránt – a Vatikán rendkívül óvatos, és kevés aktivitást mutat a bíborossal való személyes kapcsolatok felújítására az ügyben.”²⁶

A hercegprímásnak nagy csalódást okozott, hogy a Szentszék magas szintű hivatalos tárgyalásokba kíván bocsátkozni a Magyar Népköztársaság képviselőivel, anélkül, hogy a magyar egyház valós helyzetéről kellőképpen tájékozott lenne.²⁷ „Amikor Mons. Agostino Casaroli a Vatikán részéről a Kádár-rendszerrel tárgyalásokat kezdett, az békepapaival és Állami Egyházügyi Hivatalával a magyar egyházat [ti. annak vezetőit] már teljesen elnémította” – írta később emlékirataiban. „Ezért nem juthatott el a vatikáni diplomata fülébe a magyar katolicizmus hiteles szava. S ezért történhetett – a helyzet ismeretének alapos hiányában –, hogy a Vatikán belement olyan tárgyalásokba, amelyek a kommunistáknak előnyt jelentettek, a magyar egyháznak pedig súlyos hátrányára voltak.”²⁸

²⁵ Johannes Coreth dr. Bruno Kreiskynek 1964. április 8-án, Zl. 14-Pol/64: „Der Fall Mindszenty; neuerliche Reise Msgr. Casarolis nach Budapest”, ÖStA, AdR, BMfAA, Sektion II-pol.

²⁶ Az Amerikai Külügyminisztérium Kelet-Európai Ügyek Hivatala munkatársának feljegyzése a budapesti amerikai követségen tartózkodó Mindszenty bíboros menekülti helyzetéről, 1963. december 18. Department of State, Budapest Mission Files: Lot 75 F 163 Mindszenty. Idézi: SOMORJAI Ádám: *Majd' halálra ítélve*, 955-962.

²⁷ Magyarország és a Szentszék kapcsolatáról lásd pl.: Lapo LOMBARDI: *Magyarország és a Szentszék a hidegháború hajnalán*. Magyar Egyháztörténeti Vázlatok, 1998. 1-2. sz. 69-83. SZABÓ Csaba: *Magyarország és a Vatikán. Egyházpolitika a hatvanas években*. In: „Hatvanas évek” Magyarországon. Tanulmányok. Szerkesztette RAINER M. János, 1956-os Intézet, Budapest, 2004. 63-99. ZOMBORI István (szerk.): *Magyarország és a Szentszék kapcsolatának 1000 éve*. Budapest, 1996, ebben GERGELY Jenő tanulmánya: A 20. században (1918-1995), 255-292.

²⁸ MÉSZÁROS István: *Mindszenty és az „Ostpolitik”*. 50-51. illetve MINDSZENTY József: *Emlékirataim*. Budapest, 1989. 442-443.

1971 tavaszán egy tanulmánnyal – „Az Apostoli Szentszék és a magyar kommunista rendszer kapcsolatairól” – tett egy kísérletet arra, hogy megértesse a Szentszékkal a magyarországi helyzetet.²⁹ Mindszenty úgy vélte, hogy a Casaroli-féle keleti politika elhibázott volt.

Magyarország, a Vatikán és az Amerikai Egyesült Államok kompromisszumának áldozata?

A „Mindszenty-kérdés” kutatása során elsősorban az 1956-1975 közötti periódusra figyelünk – Mindszenty 1971-ben hagyja el Magyarországot,³⁰ és rövid római tartózkodás után Bécsben él 1975-ig.

Kardinális kérdésként vetődik fel és kutatásainkban is központi szerepet kap, hogy miért maradt a hercegprímás oly sokáig 1956 után az amerikai követségen.³¹ Itteni jelenléte ugyanis idővel egyre kényelmetlenebb volt az amerikai kormánynak. Tulajdonképpen három hatalomnak is állandó problémát jelentett a „Mindszenty-kérdés” megoldása: a magyar³² és az amerikai államnak,³³ valamint a Vatikánnak.³⁴ Az 1956-ot követő hidegháborús időben e há-

²⁹ Mindszenty bíboros helyzetértékelése 1971-ben. *Távlatok*, 1995. 4. sz. 404-411.

³⁰ SZATUCSEK Zoltán: *Makacs öregúr vagy nemzetmentő vatesz? Diplomáciai egyeztetések Mindszenty József sorsáról 1970-1971-ben.* IN: MAJTHÉNYI György – RING Orsolya (szerk.): *Közel-múlt. Húsz történet a 20. századból.* Budapest, 2002. 20-34.

³¹ Mészáros István is ezzel a kérdéssel indítja *Mindszenty és az „Ostpolitik”* című munkáját – vö. írásunk 22. lábjegyzetével –, illetve SOMORJAI Ádám *Miért maradt 15 évig? Válaszkísérletek a bíboros megnyilatkozásai alapján* címmel írt egy alfejezetet. IN: *Majd' halálra élve.* 148-150.

³² Kádár János egy 1971-es, az UPI-nak adott interjújában elmondta, hogy az a tény, hogy Mindszenty bíboros a budapesti amerikai nagykövetségen tartózkodik, tulajdonképpen mind a magyar kormánynak, mind a Szentszéknek és az Egyesült Államoknak igen kellemetlen. Hangsúlyozta, hogy Magyarország kész minden, a kérdés megoldására irányuló kezdeményezést mérlegelni, mivel azonban ezt a helyzetet nem a magyar kormány idézte elő, az első lépéseket sem neki kell megtenni. HU OSA 300-40-5, Box 125, R-17-3-71/923.

³³ Vö. a következők jelentéssel: „...A Pápai Államtitkárságon az a benyomás alakult ki, hogy az Egyesült Államok törekedne a Mindszenty-ügy mielőbbi megoldására, mely után szabadabbá válna az út a magyar-amerikai kapcsolatok rendezésére is. Ennek akadályát ugyanakkor Mindszenty bíboros személyében kell keresni, aki igen keményen és elszántan tiltakozik az ellen, hogy elhagyja asiliumát”. Johannes Coreth dr. Bruno Kreiskynek 1964. február 7-én, Zl. 9-Pol/64: „Neue Gerüchte um Kardinal Mindszenty”, ÖStA, AdR, BMfAA, Sektion II-pol.

³⁴ GYARMATI György: A Mindszenty-ügy „diplomáciai” rendezésének kudarca. *Történelmi Szemle*, XLII. évf. (2000) 1-2. sz. 69-90. Az Állambiztonsági Szolgálat 1963. novemberi jelentésében erről a következők olvashatók: „Nem közömbös VI. Pál és a szocialista országok közötti kapcsolat szempontjából Kennedy elnök álláspontja sem, akit a pápa 1963. július 2-án fogadott audiencián. Kennedy a hírek szerint támogatta a Vatikán által a szocialista országokkal ezidáig folytatott politikát. [...] Ami Magyarországot illeti, úgy a júliusban és augusztusban ülésezett – jelenleg feloszlott – különösen fontos ügyekkel foglalkozó bizottság úgy döntött, hogy javaslatot tesz Mindszenty kardinális Rómába érkezésére, ahol valamilyen fontos pozíciót kapna a Vatikáni Kúria apparátusában. [...] Egyes információk szerint VI. Pál állítólag hajlandó lenne messzemenő kompromisszumokra Mindszenty ügyében, mivel a jelenlegi situáció hátráltatja az előirányzott tervek realizálását az egyház és a szocialista országok közötti kapcsolatok rendezésére vonatkozóan.” Kutatásunk szempontjából érdekes e jelentés König bíborosra vonatkozó megjegyzése is: „A Vatikán rendezni szeretné továbbá Berán prágai érsek kérdését is. Ez utóbbi és a cseh püspökök közötti kapcsolat rendezésére vonatkozó megbízást állítólag König érseknek kell megkapnia.” ÁBTL O-14963/5-A. „Canale”, BM III/4. osztály. Szigorúan titkos. Eperjesi László r. alezredes elvtársnak a BM III/III. Csoportfő-

rom tényező erőterében történtek formális és informális egyeztetések, alkudozások, mérlegelések a bíboros sorsát illetően.³⁵

Az Amerikai Egyesült Államok – legalábbis elvben – a magyarság és a bíboros szabadságáért szállt síkra, jóllehet Mindszenty befogadásánál többet nemigen tett. Legfőbb céljuk nyilvánvalóan a világháború elkerülése volt, s ennek érdekében nem akarták megbolygatni a második világháború utáni status quot. A Vatikán távlati célja a magyar egyház és Magyarország szabadságának ki-
eszközlése volt, s ezért – mint fentebb említettük – a hatvanas évek elejétől a magyar állammal való kapcsolatfelvételt, a tárgyalások megkezdésére törekedett. Ennek mintegy előzményeként értékelendő, amikor 1958 októberében az USA budapesti követsége jegyzékben fordult a Magyar Népköztársaság külügyminisztériumához Mindszenty Józsefnek az országból való kiengedése érdekében. Az amerikai politikára egyre inkább ráhangolódozó Vatikán ugyancsak kifejezte kívánságát: Mindszenty hagyja el hazáját. Fontos mozzanata a tárgyalásoknak 1967 októbere, amikor helyreállt az USA és a Magyar Népköztársaság teljes jogú (nagyköveti szintű) diplomáciai kapcsolata. Ezt a Kádár-rezsim valószínűleg zsarolással érte el:³⁶ kiengedik Mindszentyt a követségről, de csak akkor, ha az USA külügyminisztériuma helyreállítja a budapesti követség teljes jogú státuszát, ha ismét nagykövet teljesít szolgálatot Budapesten.³⁷

nökség vezetője: „Mellékeltet megküldöm a lengyel állambiztonsági szervektől kapott „Az Ökumenikus Zsinat második ülészakánának előkészítéséről” című tájékoztató jelentést.” Budapest, 1963. november 20.

³⁵ Lásd erről részletesen SOMORJAI Ádám: *Majd' halálra ítélve*, valamint az Állambiztonsági Szolgálat következő jelentését 1963-ból: „A pápai fogadáson dr. Hamvas Endre és dr. Brezanóczy Pál vett részt június 3-án délben – ami a vatikáni protokoll szerint előkelő időpont. [...] Ezután a pápa a magyar egyház helyzetére tért rá, és elmondta, hogy Casarolit nagyon kedvesen fogadták Magyarországon. A beszélgetés során a pápa úgy nyilatkozott, hogy ismeri és át tudja tekinteni a jelenlegi magyarországi egyházi helyzetet, és lehetségesnek tart egy modus vivendi megoldást. A pápa maga vetette fel a Mindszenty-kérdést, amit állítása szerint az előző napon Kennedy amerikai elnök fogadásán is felvetett. Szó szerint ezeket mondotta: „Ez a kérdés megérett a megoldásra. Olyan megoldást kell találni, amely 1. nem sérti a magyar állam tekintélyét; 2. nem sérti a (magyar) bíboros személyét; 3. megfelel az egyház érdekeinek.” ÁBTL O-14963/5. „Canale”, BM III. Főcsoportfőnökség, Szigorúan titkos! Tárgy: VI. Pál pápa koronázásán részt vett magyar egyházi delegáció római tartózkodásáról. Jelentés, Budapest, 1963. július 12.

³⁶ Érdemes ezzel összevetni Kádár következő, a Központi Bizottság 1960. március 1-i ülésén tett kijelentését: „Először is látni kell, hogy a mi számunkra legjobb ez a helyzet, ami jelenleg is fennáll vele kapcsolatban. Nekünk nincs különösebb okunk és érdekünkn ezen változtatni, kivéve egyovalamit: ha mi ezt politikai alku tárgyaként tudjuk használni.” MÉSZÁROS István: *Mindszenty és az „Ostpolitik”*. 33.

³⁷ Kádár a KB. 1960. márciusi ülésén az USA-val való diplomáciai kapcsolatok alakulásáról – és ebben Mindszenty szerepéről – kényszerű, ugyanakkor meglepő őszinteséggel beszélt: „Mindszentynek köszönhető, hogy a forradalom leverése után az USA nem szakította meg diplomáciai kapcsolatát Magyarországgal, s a számunkra oly nehéz esztendőkből – ugyan lecsökkentett ranggal – működött Budapesttől amerikai diplomáciai képviselet.” A Politikai Bizottság 1962. augusztus 10-i határozata szerint pedig: „Mindszenty büntetőjogi eljárás hatálya alatt áll, aki jogerős büntetését nem töltötte ki, s megszegte ama feltételeket, amelyek mellett büntetését felfeszakították. Miután a nemzetközi jog durva megsértésével már közel hat éve az USA budapesti követségén tartják, ezért Mindszenty kiengedése az USA-val való viszonyt is érinti, tehát attól is függ, hajlandó-e az USA kormányja normalizálni a két állam közti viszonyt.” Mészáros István: *Mindszenty és az „Ostpolitik”*. i.m. 35.; 44., illetve Ólmosi Zoltán: *Mindszenty és a hatalom*. i.m. 89. 1964. június 8-án dr. Simon Koller a magyar-amerikai kapcsolatok alakulásáról hosszabb jelentést küldött Budapestről Bécsbe, melyben utalt arra, hogy közel kilenc hónapja a budapesti amerikai ügyvivő és a magyar külügyminiszter-helyettes között folyamatos tárgyalások vannak. Mindezekről azt várják, hogy miután a

A magyar kérdés, beleértve a magyar-amerikai kapcsolatokat és a Mindszenty ügyet is, folyamatosan napirenden szerepelt az ENSZ-ben is. Az Egyesült Nemzetek főtitkára, Sithu U Thant, 1963. júliusi budapesti látogatása során Kádár Jánossal a hercegprímásról, illetve a probléma esetleges megoldásáról is tárgyalt.³⁸ E megoldásra azonban még éveket kellett várni.³⁹ A bécsi bíboros-érsek 1971-ig több alkalommal tárgyalt Budapesten Mindszentyvel,⁴⁰ a sajtó König útjait idővel rutin-látogatásként kommentálta,⁴¹ miközben szívesen spekuláltak arról, vajon végre véget ér-e a primás kálváriája.

Az osztrák bíboros budapesti útjai nem egy esetben a magyar pártvezetés komoly ellenállását, kifogásait eredményezték. 1965. július 9-én például König bíboros látogatását Mindszentynél barátságatlan lépésnek és hidegháborús demonstrációnak minősítették.⁴² König június 11-én Mindszenty bíborossá szentelésének 50. évfordulója alkalmából érkezett Budapestre, hogy átadja a pápa köszöntő levelét és egy aranykelyhet.⁴³ A látogatásról a budapesti amerikai követség ügyvivője, Elim

legfontosabb kérdések tisztázásra kerülnek, lehetőség nyílik konkrét megállapodások megkötésére is. A megbeszéléseket, melyek pillanatnyilag informatív karakterrel bírnak, mind a magyar, mind az amerikai fél a legnagyobb diszkrécióval kezeli. Az amerikaiak esetében elsősorban a (nyugati) külképviselet státuszának rendezéséről van szó, melyet kizárólag Magyarországnak kell kezdeményezni. Dr. Simon Koller dr. Bruno Kreiskynek 1964. június 8-án, Zl. 28-Pol/64: „*Amerikanisch-ungarische diplomatische Gespräche*”, ÖStA, AdR, BMfAA, Sektion II-pol. Ungarn 1964

³⁸ U Thant a Reuternek adott interjújában erről a következőket nyilatkozta: „*I don't think it would be in the public interest to reveal my exchange of views with Prime Minister Kádár, but I'm hopeful that this problem will be solved in due course....*” HU OSA 300-40-5, Box 125. Rom, 11. Juli 1963, Reuter-Meldung.

³⁹ A sajtóban eközben folyamatosan arról tudósítottak, hogy Mindszenty hamarosan elhagyja a nagykövetséget, és Rómába megy. A legtöbb esetben ezen híreket az érintett felek azonnal cáfolták.

⁴⁰ König bíborosnak budapesti útjai miatt néhány alkalommal kellemetlen reakciókkal is számolnia kellett. 1968. március 19-én például a Bécsbe akkreditált külföldi tudósítók a Sacher Hotelbe invitáltak, ahol többek között Mindszentyről is kérdezték. A bécsi érsek budapesti útjaival kapcsolatban említést tett arról is, hogy a magyar emigráció a sajtóban támadta őt, mivel azt feltételezik, hogy arról akarja meggyőzni Mindszentyt, hagyja el Magyarországot. Amint König elmondta, ez nem felel meg a valóságnak, és hangot adott azon véleményének, mely szerint a Mindszenty kérdés a magyar katolikus egyház helyzete szempontjából már nem központi jelentőségű. HU OSA 300-40-5, Box 125, IX-1445-3-68.

⁴¹ König bíboros budapesti útjai: 1963. április 18.; 1965. június 11-12. 1966. március 6. 1967. május 7. 1967. június 23. 1967. október 5. 1967. október 17. 1969. február 2-4. 1969. szeptember 8. 1970. szeptember 7. 1971. június 23.

⁴² Casaroli hosszasan magyarázkodott, mondván, hogy a Szentszék jogilag nem volt inkorrekt, nem akarta a problémát élezni, kizárólag egyházi jellegű megemlékezést továbbított König Mindszentynek. Könignek továbbra sincs megbízatása magyar ügyekkel foglalkozni. Az MSZMP KB PB reakciója: „*Casaroli választát tudomásul vettük, de nem tartottuk elfogadhatónak.*” Jelentés a magyar-vatikáni kapcsolatokról az MSZMP KB Politikai Bizottságának, 1965. július 9. MOL 288. f. 5/370. ÓLMOSI Zoltán: *Mindszenty és a hatalom.* 106-109. 204-205.

⁴³ König bíboros látogatásáról lásd Johannes Coreth Bécsbe küldött jelentését 1965. június 14-én: „*Zum Blitzbesuch Kardinal König's in Budapest*”. Coreth beszámolt Casarolival való találkozásáról, aki megerősítette, hogy e látogatásnak valóban csupán az volt a célja, hogy König átadja Mindszentynek a pápa üzenetét és ajándékát. Ugyanakkor Corethnek feltűnt, hogy a Római Kúria előljárói a Mindszenty-kérdésben az utóbbi időben igen hallgatagá váltak, amiből ő arra következtet, hogy esetleg mégiscsak felvetődött a bécsi bíboros látogatása során annak lehetősége, hogy a magyar primás feladja asziliumát, és Rómába megy. Az osztrák nagykövet ismét emlékeztetett Casaroli véleményére, mely szerint a Szentszéknel úgy vélik, nem várható gyors megoldás a Mindszenty-

O'Shaughnessy tájékoztatta a külügyminisztert: „Ma reggel megkérdeztem Königet, milyennek találta vendégünket, és van-e bármiféle változás a gondolkodásában. König azt válaszolta, láthatóan jobb egészségi állapotban találta, mint mikor 1963 áprilisában utoljára látta, és a hangulata is jobb. Ami Mindszentynek a saját helyzetéről és jövőjéről való elképzeléseit illeti, úgy találta, hogy álláspontja csak keményedett, és nincs kilátásban semmiféle megoldás. Az volt a benyomása, hogy Mindszenty bíboros a múltban él, hogy ne kelljen szembesülnie helyzeté valóságával. Ezért ő, König képtelen volt kihúzni kollégájából bármiféle határozott információt.”⁴⁴

A táviratból az is kiderül, hogy az amerikaiak kérték Königet, hogy tartózkodjon a publicitástól a látogatással kapcsolatban. O'Shaughnessy tájékoztatta Königet, hogy Szilágyi külügyminiszter-helyettes előző nap felhívta, és aggodalmát fejezte ki, hogy a bécsi bíboros nyilatkozatai kedvezőtlen hatással lehetnek a magyar-amerikai kapcsolatokra. König biztosította az ügyvivőt, hogy diszkrét lesz. A magyar pártvezetés tiltakozásának is köszönhető tehát, hogy König következő, 1966. márciusi útja után lényegében semmilyen értékelhető interjú nem adott.⁴⁵ Az UPI március 7-i közleménye szerint König bíboros Bécsben újságírók előtt kijelentette, hogy „a magyar egyházi vezetővel csak a Vatikáni Zsinatról beszélt. Többet nem mondhat négyórás találkozásáról Mindszentyvel...”⁴⁶

König bíboros útjai egy idő után olyannyira zavarták a pártvezetést, hogy külön előterjesztést is készítettek 1967. szeptember 7-i keltezéssel.⁴⁷ Az anyag

kérdésben. ÖStA, AdR, BMfAA, Sektion II-pol. 1965, Politische Berichte Rom-Vatikan. Zl. 14-Pol/65

⁴⁴ A budapesti amerikai követség ügyvivőjének felterjesztése a külügyminiszterhez, Washingtonba, König bécsi és a budapesti amerikai követségen tartózkodó Mindszenty bíboros találkozájáról, 1965. június 14. Department of State, Budapest Mission Files: Lot 75 F 163 Mindszenty. Idézi: SOMORJAI Ádám: *Majd' halálra ítélve*. 983.

⁴⁵ Amint az osztrák követ – a Szabad Európa Rádió jelentésére hivatkozva – fogalmazott: „Die am 6. 3. 1966 unternommene Reise Cardinal Königs nach Budapest wurde so wie dies schon bei seinen beiden vorangegangenen Besuchen bei Kardinal Mindszenty der Fall war, seitens der ungarischen Massenmedien vollkommen totgeschwiegen.” A jelentés melléklete szerint: „Western agencies report that Austrian Primate Cardinal König visited Cardinal Mindszenty on March 6. König spent five hours with Mindszenty and the two Cardinals lunched together. Afterwards König would only say that he had talks with Mindszenty about the Ecumenical Council. Asked about Mindszenty's health, the Vienna Archbishop said that Mindszenty was »in a relatively good shape«. This was the third visit of Cardinal König to Mindszenty. The first took place on 18. April 1963, the second on 11-12 June 1965, when König transmitted to Mindszenty the special gift of the Pope on the occasion of the 50th anniversary of his ordination as priest. As on the two earlier occasions, Hungarian regime media totally ignored the event and nothing was disclosed on it even in transmission to the West.” Johannes Coreth dr. Bruno Kreiskynek 1966. március 6-án, „Besuch Kardinal Königs bei Kardinal Mindszenty” ÖStA AdR, BMfAA, Sektion II-pol. Vatikán, 1966. A jelentés melléklete: Radio Free Europe Research East Europe, Hungary, 8. March 1966. Situation Report – König Visits Mindszenty. Ugyancsak a Szabad Európa Rádió jelentette a márciusi látogatásról, hogy a két bíboros öt órát beszélgetett egymással. König ezúttal is beszámolt a pápának útjáról, illetve előzőleg tájékoztatta Cicognani bíboros-allamtitkárt és Mons. Casarolit is. HU OSA 300-40-6, Box 22: Agencies-6-3-66, illetve RFE Spec. 15-3-66/CN-61

⁴⁶ MOL M-KS 288. f. 22/1966/6. Idézi: SOMORJAI Ádám: *Majd' halálra ítélve*. 986.

⁴⁷ MOL M-KS 288. f. 32/1967. Közli: SOMORJAI Ádám: *Majd' halálra ítélve*. 986. König 1967-ben többször is felkereste a magyar prímást. Május 7-én elkísérte vendége, Grazias bíboros, bombay-i érsek is Budapestre. A látogatás ezúttal mintegy két órahosszat tartott. A Bécsi Érsekség szóvivője szerint a bíboros budapesti útja mögött nem volt semmilyen szenzációs háttér, többé-kevésbé ru-

szerint ezek – a Vatikán által magánjellegűnek ítélt utak – „zavart keltenek a magyar katolikus egyház vezetői, papjai és a hívő tömegek között.” Ráadásul König bíboros csak Mindszentyt látogatta meg, más magyar püspököt nem. Ez pedig a dokumentum szerint sérti a főpapokat. Mivel König bíboros legutóbbi útja után „a Kathpress hírügynökség közölte, hogy a jövőben gyakrabban fogja meglátogatni Mindszentyt”, az apparátus javaslattal élt: „osztárk részről kérjük meg König bíborost, mellőzze Mindszenty meglátogatását”, vagy ha „e látogatás más, alapos indokok alapján szükségessé válna, azt olyan körülmények között és oly módon tegye, hogy az ne legyen zavart keltő a nemzetközi közvéleményben és ne nehezítse a két ország kapcsolatának fejlődését.” Az MSZMP KB PB végül – némi megfontolás után – mégsem tűzte napirendre ezt az előterjesztést.⁴⁸

Ezek után érthető, hogy amikor König 1968 márciusában, a Bécsbe akkreditált külföldi sajtótudósítók meghívására a Sacher Hotelben részt vett egy díszvacsorán, mely után az újságírók kérdésére is válaszolt, magyarországi útjairól már óvatosan fogalmazott, kijelentette, hogy a Mindszenty-üggyel kapcsolatos tájékoztatást bizalmasnak tekinti, és kérte az újságírókat, hogy beszélőjükben ne hivatkozzanak rá, mivel a jövőben is szüksége lesz vízumra...⁴⁹

Érdekes a leírtakkal kapcsolatban ismét utalni a König bíboros által 1999-ben elmondottakra: „A Mindszenty-ügy kétségkívül sok fejtörést okozott a kommunistáknak, nehéz eset volt tekintélyük szempontjából. Sokszor feltettem magamnak a kérdést: vajon miért adtak nekem a kommunisták beutazási engedélyt? A magyarázatom az volt, és ma is az, hogy ez presztízskérdés volt. A magyarok úgy gondolkodtak: így is, úgy is az egész világ megtudja, ha én Budapestre utazom, s ha ők beengednek, ez annak a jele lesz, hogy a kommunisták toleránsabbak lettek. Gyakran tapasztalhattam, mennyire fontos volt nekik a nemzetközi tekintély. Ezért aztán mindent megengedtek, ami a kommunizmust kissé ártatlanabb színben tüntette fel. Márpedig azt tudták, hogy én semmivel sem tudok ártani a kommunizmusnak.”⁵⁰

1971. szeptember 28-án sikerült végül elérni, hogy Mindszenty elhagyja az Amerikai Nagykövetséget, és Rómába utazzon. Ebben az évben mind az amerikaiak, mind a magyar kormány sürgette, hogy VI. Pál pápa döntsön végre a kérdésben. 1971. április 16-án VI. Pál fogadta Péter János külügyminisztert. Az audiencián a Mindszenty kérdés is szóba került, a pápa a „nyugtalan, nyitott kérdések” között első helyen a primás helyzetét említette. „Mindszenty tulajdonképpen a történelem áldozata” – mondta a pápa –, „jelenlegi helyzete azonban nehézségeket okoz mind a Vatikánnak, mind a magyar kormánynak, mind az Egyesült Álla-

tinlátogatásként értékelendő. A következő látogatásra június 23-án került sor, majd októberben kétszer is találkozott a két bíboros: 5-én és 17-én. Október 5-én a háromórás beszélgetés során König tájékoztatta Mindszentyt a Római Püspöki Szinódus vitáiról. A 17-i látogatást követően König Budapestről Rómába utazva a müncheni repülőtéren kijelentette: „Sajnálom, hogy egyedül utazom.” HU OSA 300-40-6, Box 22: RFE Spec. 8-5-67/CN-102, RFE Spec. 5-10-67/CN-133, illetve RFE Spec. 18-10-67/CN-152-180.

⁴⁸ SOMORJAI Ádám: *Majd' halálra ítélve.* 986.

⁴⁹ HU OSA 300-40-5, Box 125, IX-1445-3-68.

⁵⁰ „Egyház a vasfüggöny másik oldalán”. Dr. Franz König bíborossal Litván György és Csicskó Mária beszélget. <http://www.beszelo.c3.hu/99/11/03besz.htm>. A letöltés dátuma: 2010. február 2.

moknak.” VI. Pál azt javasolta, hogy Mindszentynek mindenképpen el kell hagyni Magyarországot. Péter János ezt helyeselte, két elvet szögezve le: „Nem járulhatunk hozzá semmiféle olyan helyzet kialakulásához, amelyben Mindszentyt az állam és az egyház viszonyának a rontására lehetne felhasználni.”, illetve „Nem járulhatunk hozzá semmiféle olyan helyzet kialakulásához sem, amelyben Mindszentyt hidegháborús célokra lehetne felhasználni.”⁵¹

Alfred Puhán, aki 1969. június 16. és 1973. július 9. között az Egyesült Államok budapesti nagykövete volt, visszaemlékezéseiben utal arra, hogy 1971 januárjában a diplomáciai képviselőket tett Washington megpuhítására, melyre az is lehetőséget adott, hogy a két ország közötti viszony általánosságban véve kissé már javult. Puhán jelezte egy közleményben a problémákat, melyekkel az amerikaiak szembe találhatták magukat egy olyan emberrel kapcsolatban, aki hamarosan nyolcvan éves lesz. Sürgette, hogy értesék meg a Vatikánal a helyzetet, mondván, hogy nem hagyhatják ugyanúgy haladni a dolgokat, mint eddig, és hogy tartoznak a bíborosnak és a történelemnek azzal, hogy passzív magatartásukat cselekvésre váltják. „Első üzenetünkben érzékeltettük, hogy sürgős az ügy. Visszatekintve különös, hogy erre az 1971. január 13-i üzenetre nem érkezett hivatalos válasz. Ezt követte némi levelezés külügyminisztériumi tisztviselőkkel, melyben megismételtük első üzenetünk tartalmát, és értesültünk arról, hogy Washingtonban érzékelték a dolog sürgető voltát.”⁵²

Az évek során újabb problémák is felmerültek, például a hercegprímás esetenként aggasztó egészségi állapota. Az Amerikai Nagykövetségen bekövetkező esetleges halála ugyanis bonyodalmakat okozhatott volna, többek között annak eldöntését, hogy hol temessék el.

Puhan 1971. május 13-án találkozott Péter Jánossal, aki felvetette neki Mindszenty ügyét: „Anélkül, hogy elem tárta volna, mit mondott neki a pápa római beszégetésük során, értésemre adta, hogy a Vatikán érdekelt a megoldásban, és a magyar kormány készen áll valódi megoldást találni. Meglepett a magyar álláspont óriási változása, mikor megjegyezte, hogy a bíboros jelenléte a nagykövetségen gondot okoz mind Magyarországon, mind a Vatikánban, mind pedig az amerikai nagykövetség számára. A külügyminiszter elmondta, hogy a közeljövőben vatikáni tisztségviselők látogatását várja, hogy megpróbálják megoldani a Mindszenty-ügyet.”⁵³

Június 24-én érkezett meg a Péter János által említett vatikáni delegáció – Msgr. Giovanni Cheli és Msgr. Zágón József –, hogy Mindszentyvel tárgyaljanak. Egy nappal korábban König bíboros próbálta felkészíteni a prímást a találkozásra. König 1999-ben, a Litván Györgynek és Csicskó Máriának adott interjúban így emlékezett erre a látogatásra: „Azt mondtam a pápának: én nem akarom Mindszentyt Rómába hozni, mert tudom, hogy ő nem akar ide jönni. Ekkor egy

⁵¹ MÉSZÁROS István: *Mindszenty és az „Ostpolitik”*. 145-147. A külügyminiszter jelentését az MSZMP KB PB-nek a vatikáni látogatásról közli SOMORJAI Ádám: *Majd' halálra ítélve*. 1112-1117.

⁵² Alfred PUHAN: *The Cardinal in the Chancery and Other Recollections*, New York, 1990. Idézi: SOMORJAI Ádám: *Majd' halálra ítélve*. 1163.

⁵³ Alfred PUHAN: *The Cardinal in the Chancery and Other Recollections*, New York, 1990. Idézi: SOMORJAI Ádám: *Majd' halálra ítélve*. 1167.

magyar prelátust⁵⁴ küldtek Rómából Budapestre, az Amerikai Követségre, ő vitte magával a prímást Rómába. Hogy milyen érvekkel vette rá az utazásra, nem tudom...”⁵⁵

VI. Pál instrukciói szerint a magyar bíborosra nem volt szabad nyomást gyakorolni, hanem arra kellett törekedni, hogy érvekkel meggyőzzék. Zágon és Cheli június 27-én tárgyalt e látogatás során utolsó alkalommal Mindszentyvel, s utána meglehetősen csalódottan hagyták el Magyarországot,⁵⁶ miután a prímás visszautasította, hogy aláírja a dokumentumokat, arra hivatkozva, hogy jöllehet egyetért a benne foglalt feltételekkel, de nem érzi szükségét annak, hogy ezt aláírásával is kifejezésre juttassa.⁵⁷ Az ekkor hetvenkilenc éves prímásnak még hónapokra volt szüksége ahhoz, hogy meghozza végleges döntését, és Rómába utazzon.⁵⁸

Puhan emlékei szerint: „A következő három hónap bizonyult a legnehezebbnek a Mindszenty bíborossal való viszonyunkban. Úgy tűnt, azonnal megbánta, hogy megígérte a pápának a nagykövetség és Magyarország elhagyását. Az ezt követő három hónapban ideje legnagyobb részét kifogások keresésével töltötte.”⁵⁹ Még júniusban két levelet írt a pápának és egyet Richard Nixon elnöknek, melyekben tanácsukat kérte. Nixon július 14-i válasza⁶⁰ mély csalódást okozott Mindszentynek, ezt követően többször hangoztatta, hogy már nem vendégnek, hanem rabnak érzi magát az Amerikai Nagykövetségen. Mindszenty néhány hónapos mérlegelését⁶¹ és az érintett felek közötti egyeztetéseket követően Ausztria Apostoli

⁵⁴ Mons. Zágon Józsefet

⁵⁵ „Egyház a vasfüggöny másik oldalán”. Dr. Franz König bíborossal Litván György és Csicskó Mária beszélget. <http://www.beszelo.c3.hu/99/11/03besz./htm>. A letöltés dátuma: 2010. február 2.

⁵⁶ Az MSZMP KB PB tagjai számára a vatikáni megbízottak magyarországi tárgyalásairól készített tájékoztatót közli SOMORJAI Ádám: *Majd' halálra ítélve.* 1121-1123.

⁵⁷ A következő feltételekről volt szó: 1. Érintetlen marad érseki és prímási minősége, de az abból folyó jogok és kötelességek otthoni gyakorlását felfüggeszti, és helyette egy Róma által kinevezett apostoli adminisztrátor kormányozza egyházmegyéjét; 2. Sem nyilatkozatot, sem körlevelet nem ad ki; 3. Nem tesz külföldön olyan nyilatkozatot, amely az Apostoli Szentzsékeknek a magyar kormányhoz fűződő viszonyát zavarná, vagy a magyar kormányt és a népköztársaságot sértene; 4. Titokban tartja az Emlékiratait, és nem publikálja a kéziratot, azokat végrendeletileg a Szentzsékre hagyja, amely majd alkalmas időben gondoskodni fog a kiadásukról. Vö.: MINDSZENTY József: *Emlékirataim.* Budapest, 1989. 473-477.

⁵⁸ Mindszenty többek között attól tartott, hogy távozását bizonyos körök menekülésként fogják kommentálni. König 1969 decemberében a Figarónak adott interjújában a következőket mondta: „A kardinálisnak, akit rendszeresen látogatok, a Szentzsék felajánlotta, hogy Rómában töltsen hátralévő napjait [...] Mindszenty mindig visszautasított egy olyan megoldást, amely látszólag tudomásul venné elítéltetését az 1956-os magyarországi eseményeket követően, és amelyet alaptalannak minősít. „Ilyen körülmények között elhagyni Magyarországot területét – szokta mondani – összeférhetetlen a becsülettel.” Ehhez a felfogáshoz mereven ragaszkodik, és feltehető, hogy ettől nem is fog eltérni.” HU OSA 300-40-6, Box 22: RFE 18-12-69

⁵⁹ Alfred PUHAN: *The Cardinal in the Chancery and Other Recollections*, New York, 1990. Idézi: SOMORJAI Ádám: *Majd' halálra ítélve.* 1169-1170.

⁶⁰ A levelet közli SOMORJAI Ádám: „His Eminence Files”, American Embassy, Budapest. *Mindszenty bíboros az Amerikai Nagykövetségen.* Budapest, 2008. 206.

⁶¹ Alfred Puhan véleménye szerint: „Nyilvánvalóan az volt a gond, hogy túl sok időt hagytunk a döntése meghozatala és tényleges távozása között, s neki túl sok ideje volt újragondolni a döntését, mellyel most már egyáltalán nem volt elégedett.” Alfred PUHAN: *The Cardinal in the Chancery and Other Recollections*, New York, 1990. Idézi: SOMORJAI Ádám: *Majd' halálra ítélve.* 1176.

Nunciusa, Opilio Rossi és Msgr. Zágon József König bíboros ismételt közvetítését követően 1971. szeptember 28-án Bécsbe kísérték a prímást, ahonnan Rómába folytatta útját. Délután három óra előtt néhány perccel szerzett a világ tudomást Rómába való megérkezéséről. Amint Alfred Puhán, az USA budapesti nagykövete megjegyezte: „Így ért véget a huszadik század egyik legkülönösebb eseménye, melynek során egy amerikai nagykövetség menedéket nyújtott a római katolikus egyház egyik bíborosának.”⁶² A Vatikánban azonban semmi esetre sem akart maradni, beszélgetése Jossyf Slipyi érsekkel is meggyőzhette arról, hogy a szatellitállamokból a Szentszékhez „menekült” bíborosok Rómában hallgatásra vannak ítélve. VI. Pál és Mindszenty József hercegprímás, esztergomi érsek 1971. október 23-án találkozott utoljára⁶³ – Mindszenty még ezen a napon elhagyta Rómát, hogy Bécsbe menjen.

Mindszenty emlékirataiban arról ír, hogy VI. Pál garantálta neki, hogy ő marad az esztergomi érsek és Magyarország prímása.⁶⁴ 1973. december 18-án kelt levelében azonban VI. Pál pápa üresnek nyilvánította az esztergomi érseki széket.⁶⁵ 1971-ben Mindszenty VI. Pál kívánságára hagyta el a budapesti amerikai követséget, mint ahogy a pápa fogalmazott, hogy elejét vegyék a meglehetősen kellemetlen diplomáciai bonyodalmaknak. König bíboros erre úgy emlékezett vissza, hogy VI. Pál pápa korábban több alkalommal is úgy tájékoztatta, hogy az amerikai elnök biztosította arról, hogy Mindszenty amerikai követségen való tartózkodása semmilyen problémát nem jelent. Nixon úgy fogalmazott, hogy Mindszenty az Amerikai Egyesült Államok vendége és addig marad a követségen, ameddig úgy kívánja. Tudjuk persze, hogy idővel a prímás jelenléte terhessé vált az USA számára, hiszen zavarta keleti enyhülési politikájának realizálásában. A pápa tehát Königet bízta meg azzal, hogy győzze meg Mindszentyt, hagyja el Magyarországot és telepedjen le Ausztriában – mindez még a zsinat utolsó periódusa idején történt, tehát 1964-1965-ben⁶⁶ –, de ekkor a hercegprímás még nem volt hajlandó erre, illetve a Vatikán bizonyos köreinek is érdekében állt,

⁶² Uo. 1181.

⁶³ A témához lásd: SOMORJAI Ádám: *Politikai és lelkipásztori szempontok az egyházkormányzatban. VI. Pál pápa és Mindszenty Józsefesete*. Vigilia, 73. évf. (2008) 11. sz. 823-830.

⁶⁴ Mindszenty Apostoli Szentszékkal vívott küzdelmeit is megismerhetjük SOMORJAI Ádám: *Ami az emlékiratokból kimarad – VI. Pál és Mindszenty József 1971-1975 című munkájából*. Pannonhalma, 2008.

⁶⁵ Vö. ADRIÁNYI Gábor: *A prímási szék megüresedetté nyilvánítása 1974-ben*. Vigilia, 63. évf. (1998) 6. sz. 425-428. VI. Pál levelét König bíboros december 30-án adta át Mindszentynek, melyben a pápa arról értesítette őt, hogy az esztergomi érseki széket „megüresedettnek” akkor fogja tekinteni, amikor döntését nyilvánosságra hozza.

⁶⁶ Ezekben az években bonyolította a kérdést, hogy a Vatikán halasztási kérelmet jelzett Kádáréknak a zsinat belső érdekviszonyainak helyes irányú érvényesítésével érvelve. A zsinati atyáknak az a konzervatív szárnya, amely a kommunizmust zsinati határozatban kívánta elítélni – úgy tűnik – számított Mindszenty bíboros zsinati jelenlétére. Nemes Dezső, a Központi Bizottság külügyi titkára következtetése szerint a zsinati vitában Mindszenty minden bizonnyal a legagresszívabb szárny támogatója és eszköze lett volna. Ezért otléte a magyar kommunisták számára nem volt kívánatos. A Politikai Bizottság 1962. augusztus 10-i határozata szerint: „Mindszenty kiengedésére – megfelelő megállapodás mellett – csak a zsinat után kerülhet sor.” Vö.: Mészáros István: *Mindszenty és az „Ostpolitik”*. 40-41. illetve ÓLMOZI: *Mindszenty és a hatalom*. 90.

hogy a magyar bíboros csak 1965 után érkezzen Rómába. Königet azután nagy megkönnyebbüléssel érte a hír 1971-ben, hogy a pápa az ő javaslatára végül Zágon József prelátust bízta meg azzal, hogy tudassa Mindszentyvel, az a pápa parancsa, hogy Rómába menjen.

A magyar prímás 1971-től 1975-ben bekövetkezett haláláig Bécsben élt, ahová Rómából részben König bíboros meghívására érkezett.

Nagyon fontos annak tisztázása – minden részletre kiterjedően, hiszen jelenleg csupán a főbb mozzanatokot ismerjük –, hogy mi volt König bíboros missziójának politikai tartalma. Mi játszódott a háttérben? Valóban ennyire zavarta Mindszenty a Vatikán és a magyar állam közötti jó viszonyt?⁶⁷ Amit most látunk, nem más, mint a hercegprímás kálváriája a három hatalom – Kádár-rezsim, Vatikán, Amerikai Egyesült Államok – furcsa együttműködő árnyékában.⁶⁸ Úgy tűnik tehát, Mindszenty ebben a kontextusban a Vatikán keleti politikájának áldozata volt.⁶⁹

De mit jelentett a Vatikán keleti politikája, és ami számunkra különösen fontos: mi volt ebben Mindszenty szerepe, illetve 1974-es menesztésének oka?⁷⁰ A Vatikán keleti politikájának nézőponttól függő, egymásnak meglehetősen elmentmondó megítélése is bizonyítja a kérdés komplexitását.⁷¹

Ami az általunk vizsgált kontextusban – a Mindszenty-ügyet szem előtt tartva – megállapítható: jelenleg ismeretesekek a nagypolitika kontúrjai, de a színpalak mögött zajló diplomáciai játszmák részletei még feltárára várnak. Azaz: a Mindszenty-kérdést a Magyar Népköztársaság, a Vatikán és az Egyesült Államok közötti kapcsolatok kontextusában érdemes vizsgálni, illetve König bíboros-érsek közvetítőszeropét is figyelembe véve, Ausztria bevonásával. Természetesen az sem volt mellékes, mikor ki volt a Szentszék ura. Franz König bíboros megjegyzése erre vonatkozóan sokat elárul: „*XII. Piust tiszteltük, XXIII. Jánost szerettük, VI. Pált pedig próbáltuk megérteni...*”⁷²

⁶⁷ Somorjai Ádám az Apostoli Szentszék és Mindszenty József kapcsolattartását három kötetben dolgozza fel; Trilogia. „*Sancta Sedes et Mindszenty, 1956-1975*”. Vol. I. *Sancta Sedes Apostolica et Cardinalis Ioseph Mindszenty. Documenta 1971-1975.* – Az Apostoli Szentszék és Mindszenty József kapcsolattartása 1971-1975. *Tanulmányok és szövegekölzések, Pro manuscripto, Romae* 2007. 278 pp. Vol. II. *Sancta Sedes Apostolica et Cardinalis Ioseph Mindszenty, II. Documenta 1956-1963.* – Az Apostoli Szentszék és Mindszenty József kapcsolattartása, II. *Tanulmányok és szövegekölzések, METEM, Budapest, 2009.* 264 pp. A harmadik kötet előkészületben: *Sancta Sedes Apostolica et Cardinalis Ioseph Mindszenty, III. Documenta 1963-1971.* – Az Apostoli Szentszék és Mindszenty József kapcsolattartása, III. *Tanulmányok és szövegekölzések.*

⁶⁸ Amint Mészáros István fogalmaz: „*Mindszentynek a budapesti Amerikai Követségről való távozási lehetőségei lényegében nem tőle függtek. Külső hatalmak politikai érdekei éppen úgy szerepet játszottak ebben, mint aktuális események.*” MÉSZÁROS István: *Mindszenty és az „Ostpolitik”.* 31.

⁶⁹ ADRIÁNYI Gábor: *A prímási szék megüresedetté nyilvánítása 1974-ben.* *Vigilia*, 63. évf. (1998) 6. sz. 425-428.

⁷⁰ A kérdésről NÉMETH László: *VI. Pál és Mindszenty József.* *Vigilia*, 63. évf. (1998) 247-252.

⁷¹ A keleti politikáról – többek között Agostino Casaroli megközelítésében – részletesebben írunk *Mission impossible (?) A bécsi bíboros, Franz König látogatásai Mindszenty bíborosnál.* *Deliberationes*, 2009/2. 164-166. tanulmányunkban.

⁷² Elhangzott a pápáról szóló német dokumentumfilmben, melyet a Magyar Televízió is bemutatót, s melynek Hansjakob Stehle, akire tanulmányunkban is hivatkoztunk, egyik szakértője volt.

König bíborost hídépítőnek (Brückenbauer)⁷³ is nevezik. Hogy XXIII. János pápa miért éppen a bécsi bíborost bízta meg Mindszenty felkeresésével, arra választ kaphatunk például a következő dokumentumokból: „...A Szentatyia [VI. Pál] méltatta König bíboros kiemelkedő szerepét a II. Vatikáni Zsinaton. Mint hangsúlyozta, Ausztria büszke lehet főpásztorára, akit ő is rendkívül sokra tart. Amikor átadtam a Szentatyának elnökünk és kormányunk üdvözlését és jókívánságait pontifikátusa megkezdése alkalmából, valamint közvetíttem Ausztria szándékát, hogy a jövőben is kész szolgálatait felajánlani a Szentszéknek [...], VI. Pál pápa válaszában hangsúlyozta, mennyire szívóén viseli hazánk sorsát, mily sokra tartja törekvéseit, pozícióját, mint a keresztény világnézet bástyáját, illetve politikai stabilitását, mely meghatározó szerepet játszik a közép-európai béke fenntartásában.”⁷⁴. Másrészt idézhetjük a következő gondolatokat is: „König bíboros, Ausztria geopolitikai helyzetének is köszönhetően, vállalta az alkalmanként igen nehéz feladatot, hogy segítse a Vatikán és az európai szatellitállamok közötti kapcsolatok javulását. Budapesti útja is ezen fáradozásai részeként értékelendő.”⁷⁵

A Szentszék választásában, hogy a bécsi bíborost tünteti ki bizalmával, és bízta meg közép-kelet-európai missziókkal, minden bizonnyal szerepet játszott az osztrák főváros kelet-nyugati kultúrákat összekötő történelmi küldetése, s az egyházi kérdésekben korlátozottabb szabadságot élvező Rómával szembeni előnye, mely lehetővé tette, hogy meghatározó jelentőségű folyamatok kiindulópontja, és komoly döntések színtere legyen.⁷⁶

Néhány hónappal a rendszerváltás után, P. András Imre S. J., a Bécsi Magyar Egyházzociológiai Intézet vezetője interjút készített König bíborossal arról, miként látja az egyházpolitika és kollaboráció határait a „szocialista” országokban, a vatikáni „keleti politika” kompromisszumait és a „bizalmi válság” megoldásának feladatait. Az akkor 85 éves bíboros megítélése szerint „természetesen az elmúlt időszakban történtek közül sok mindentről lehet azt állítani, hogy az állammal való kollaboráció volt. De mi mást csinálhattak volna a felelősök? Tették volna ölbe a kezüket, és nézték volna tétlenül az egyház tönkretételét? Mindig ez a kérdés foglalkoztatta őket: mi a kisebb rossz? Mit tehetnének még, anélkül, hogy feladjuk magunkat?”

König kitért a vatikáni „keleti politika” értékelésére is: véleménye szerint VI. Pál pápa álláspontja az volt, hogy a kommunista országokban mindent el kell követni az egyház lelkipásztori alapszükségleteinek biztosításáért. Ehhez a va-

⁷³ Johannes KUNZ (hrsg.): *Der Brückenbauer. Kardinal Franz König 1905-2004, sein Vermächtnis*. Wien, 2004.

⁷⁴ ÖStA, Archiv der Republik, Bundesministerium für Auswärtige Angelegenheiten, Sektion II-pol., Johannes Coreth dr. Bruno Kreiskynek 1963. december 30-án, Zl. 43-Pol/63.

⁷⁵ Rheinischer Merkur, Pflingsten, 1963, Nr. 22, S. 4.: *Der Fall Mindszenty – Die Ost-Kontakte des Vatikans und die Kirche des Schweigens*, von Otto B. Roegele. HU OSA 300-40-5, Box 125.

⁷⁶ Az osztrák reláció miatt (is) érdemes figyelmet fordítani Kádár 1960 tavaszán tett javaslatára, mely szerint a Vatikánnal való kapcsolatfelvételnél a baloldali, szociáldemokrata osztrák külügyminisztert, Bruno Kreiskyt kellett volna felkérni, hogy tárgyaljon a Mindszenty kérdés megoldásáról a vatikáni illetékesekkel. „Ez titkos tárgyalásként történne; elég, ha egy kistisztviselő jegyzőkönyvbe veszi a megállapodást, és nem kell oda senki más.” ÖLMOSI Zoltán: *Mindszenty és a hatalom*. 70-73. illetve MÉSZÁROS István: *Mindszenty és az „Ostpolitik”*. 35-36.

tikáni szemlélet szerint mindenekelőtt püspökre volt szükség. Püspököt azonban nem lehetett kinevezni ezekben az országokban az állammal való tárgyalás nélkül.⁷⁷ Ennek érdekében pedig kompromisszumokat kellett kötni. *„Természetesen erre is lehet mondani, hogy nem kellett volna megtenni. De akkor az volt a meggyőződése a pápának, hogy ez a helyes út. Véleményem szerint mai szemmel nézve is helyes volt erre az útra lépni.”*⁷⁸ A kommunista állammak ez a vatikáni irányzat nagyon megfelelt, azonnal felmérték, hogy presztízsnyeréséget jelent, ha a Vatikánnal kapcsolatot építenek ki, és püspökök kinevezését teszik lehetővé. A kormány természetesen nagyon kemény vonalat képviselt a püspökök kiválasztásában és jóváhagyásában. Mint mondják, az egyháznak kompromisszumokat kellett kötnie. És ezt mai szemmel könnyű bírálni.” König felidézte azt az emlékezetes vallomást is, amit Klaus osztrák kancellár tett neki 5-6 évvel azután, hogy 1960-ban megkezdte látogatásait a keleti szomszéd országokban: *„Bíboros úr, most ismerjük csak fel, hogy helyes volt ezeket az utazásokat megtenni. Bevallom őszintén, hogy gondot okozott nekünk az, hogy Ön nagyobb kockázatot vállal, mint amit Bécs érsekének vállalnia kellene.”*⁷⁹

⁷⁷ Somorjai Ádám felhívja a figyelmet arra, hogy van még egy elvi szempont az Apostoli Szentszék püspökkinevezési kötelezettségével kapcsolatban. Az Apostoli Szentszék részéről kényszer volt a keleti politikában az, hogy kihaltak a püspökök, sok szék üres volt. Ha nem nevezett volna ki püspököket, ezzel éppen a kommunisták által akart nemzeti egyház megvalósítását szolgálta volna. A kompromisszumos püspökkinevezés, minden hibájával együtt, aláhúzta azt a tényt, hogy a kormány elismerte a Szentszék illetékességét a magyar egyházi ügyekben. Somorjai Ádám ezzel kapcsolatban utal Mons. Zágón József 1965 februárjában elhangzott beszédére, melyet a nyugat-európai magyar főlelkészeknek tartott. In: SZABÓ Csaba: *A Szentszék és a Magyar Népköztársaság kapcsolatai a hatvanas években.* Budapest, 2005. 73. sz. dokumentum, 240-248. illetve ZÁGON József: *A magyar egyház helyzete az 1964-es megállapodás után.* Távlatok, 2006. 3. sz. 314-333. Ez az előadás szintén 1965-ben hangzott el, a magyar papok bécsi összejövetelén. SOMORJAI Ádám: *Ami az emlékiratokból kimaradt. VI. Pál és Mindszenty József 1971-1975.* Pannonhalma, 2008. 73.

⁷⁸ Vö. ezzel a következő véleményt: *„II. János Pál pápa hivatalba lépését követően fenntartotta magának a Lengyelországgal kapcsolatos vatikáni tárgyalásokat. Ezzel arra utalt, hogy lehet következetesebb, keményebb álláspontot képviselve eredményeket elérni. Nyilvánvalóan mindez súlyosan irritálta a VI. Pál pápa alatt felnövekedett és a Vatikán keleti egyházpolitikáját irányító személyeket. [...] A Vatikán keleti politikáját irányító apparátus erejét és a szocialista országok ügyességét bizonyítja, hogy a pápa néhány esztendő után „kénytelen belátni”, hogy mégiscsak helyes volt a VI. Pál által képviselt egyházpolitikai irány. Ezzel természetesen nem érthetünk egyet, hiszen ez az egyházpolitika figyelmen kívül hagyta a tanúságtévő, a hitükért üldöztetést vállaló katolikusok védelmét, s bármi áron az egyház hierarchikus túlélését akarta biztosítani.”* LÉNÁRD Ödön – TÍMÁR Ágnes – SZABÓ Gyula – SOÓS Viktor Attila: *Utak és útvesztők.* Kairosz, Budapest, 2006. 206-207.

⁷⁹ *Egyházak a kommunizmusban. Ahogy König bíboros látja.* Új Ember, 47. évf. (1991) 4. sz. 5. König bíboros ebben a beszélgetésben nagy óvatosságra intett az ítélezést illetően is. Amint fogalmazott, voltak az egyházban következetes ellenállók és kétségtelenül voltak, akik túl messze mentek a kommunista állammal való együttműködésben. A kérdést elemzi Petényi Katalin és Kabay Barna dokumentumfilmje, a *Hitvallók és ügyműködők* (2009), melyben az egyház üldöztetését és az állammal való kapcsolatát dr. Várszegi Asztrik pannonhalmi főpapát, püspök és történész foglalja össze, rámutatva a mélyebb történelmi összefüggésekre és a múlttal való szembenézés fontosságára. A film hivatalos honlapja: <http://www.hitvallok.hu>. A letöltés dátuma: 2010. január 21.

